

VIATA DE LICEU

se traieste o singura data!

“Enigma Otiliei”

de George Calinescu

Personajele

În “Sensul clasicismului”, G. Calinescu subliniaza ca “Orice literatura mare, asadar clasica, este o literatura de cunoastere, iar cunoasterea inseamna reprezentare rationala a vietii, spre deosebire de reprezentarea empirica, documentara”. O astfel de literatura a nazuit sa scrie G. Calinescu în “Enigma Otiliei”, precum si în celelalte romane ale sale. Si fiindca “orice adevarata cunoastere se bazeaza pe universalitate”, personajele si imprejurarile în care actioneaza ele sunt tipice si vorbesc mintii prin imaginile concrete în care dobândesc plasticitate si devin inteligibile. G. Calinescu este un adevarat clasic si corespunde caracterizarii pe care a facut-o în studiul de care vorbim: “Adevaratul clasic nu se ridica de la particular la universal, facând eforturi inutile de a da semnificatie evenimentului, el exemplifica doar universalul, când acesta apare întâmplator, aproape formulat într-un eveniment”. Personajele romanului Enigma Otiliei sunt asemenea “exemplificari”. Simplificând în buna masura, vom indica nota definitorie a fiecaruia.

Costache Giurgiuveanu este exemplu de avar caracteristic epocii;

Leonida Pascalopol este un aristocrat care isi cauta iesirea din blazare prin comportari rafinate si expediente erotice;

Stanica Ratiu este arivistul fara scrupul moral si escrocul locvace;

Aglae este “baba absoluta, fara cusur în rau”

Aurica - fata batrâna muncita de complexe erotice nesatisfacute;

Simion Tulea - maniacul decrepit, cazut în senilitate;

Titi - caz patologic de degenerescenta;

doctorul Vasiliad este un secundant al lui Stanica;

popa Tuica si-a schimbat porecla în renume;

Otilia este exemplificarea feminitatii, evoluând, în conditiile procesului complex al societatii burgheze, spre platitudine,

iar Felix exemplifica pe intelectualul în devenire, în aceleasi conditii.

O caracterizare mai pe larg a unora din personaje este deci necesara.

Costache Giurgiuveanu este pivotul romanului; psihologia sa de avar, urmarita de autor, detine frânele actiunii; ea explica si accidentul fatal, iar moartea personajului stinge actiunea. Avaritia lui mos Costache este indulcita de sentimentul patern pe care, îl manifesta fata de Otilia, un sentiment însa care nu se realizeaza, fiind anihilat de teama de a se rupe de averea lui. Mai mult, afectiunea fata de “fe-fetita” sa apare si ca o compensatie morala pentru averea mamei Otiliei, pe care si-a însusit-o fara vreo forma legala, fapt ce a cauzat moartea acesteia si care

conditioneaza acum starea materiala a Otiliei. Propriu-zis, o buna parte din averea lui mas Costache e averea mamei Otiliei, respectiv a Otiliei, pe care si-a insusit-o prin drept familial. In schimbul acestei averi, el ii da Otiliei afectiunea sa paterna si promisiunea ca-i va asigura viitorul. Sentimentul avaritiei ii terorizeaza viata si-i rapeste libertatea de a se misca omeneste in societate. De la inceputul romanului, personajul apare in aceasta postura. Tentativa de a nu-l primi pe Felix, desi ii este unchi si tutore - adica administrator al averii acestuia pâna la majorat - il defineste ca atare. Mai departe, "ciupest" in mod meschin din veniturile lui Felix, dupa cum il "ciupest" si pe Pascalopol la jocul de carti sau târându-se pe sub masa dupa o moneda cazuta din buzunarul acestuia, fara sa simta ridicolul situatiei. Cumpara material demolat, fiindca e mai ieftin, sau incearca la mai multe farmacii sa faca o reteta ca sa vada la care e mai ieftin si sa câstige astfel câteva centime. Manânca cu lacomie respingatoare la masa oferita de restauratorul chirias caruia ii vânduse cladirea restaurantului. Scena imbolnavirii subite, in care este dezbracat si imbracat - citata mai sus - dezvaluie pâna unde poate duce teroarea avaritiei care-i anuleaza demnitatea de om. G. Calinescu releva situatiile grotesti in care se afla personajul si-l ridiculizeaza printr-un comic irezistibil. Nici momentele "de suferinta ale bolnavului nu sunt lipsite de ridicol. Moartea lui nu inspira un sentiment tragic, ci unul comic, realizat parca de o farsa a destinului. La capatul consecintelor avaritiei lui mos Costache se profileaza drama Otiliei. Pentru ca n-a infiat-o la timp, ea ramâne dezmostenita, iar toata averea cade in mâinile Aglaei; pentru ca a ezitat sa puna la banca banii pe numele Otiliei, i-a furat Stanica; pentru ca "papa" se purta asa de "ciudat", Otilia cauta in Pascalopol un alt "papa", dar a dat peste un sot imbatrinit, pe care l-a parasit intr-o aventura sentimentala.

Condamnând avaritia si pe mos Costache, - purtatorul ei - autorul romanului condamna societatea epocii, care a generat oameni cu asemenea vicii fatale, dezumanizante.

Leonida Pascalopol e mosierul care-si ingaduie lux si rafinament spiritual. Traieste si el un sentiment complex de paternitate, caruia i-a gasit un paleativ in familia lui mos Costache. Se cunoaste prea bine pe sine precum o cunoaste si pe Otilia. Marturisirea sa autobiografica este si o caracterizare bine stapinita :

"Eu, domnule Felix, da-mi voie sa ma marturisesc dumitale ca unui prieten, n-am fost fericit in casnicie. Intâia sotie nu mi-a dat cinstea ce mi se cuvenea. In sufletul meu de mosier prozaic se ascunde putin romantism. O cunosc pe Otilia de când era mica si pot spune ca a crescut sub ochii mei. Daca Dumnezeu mi-ar fi dat libertatea sa-mi fac femeia cum vreau eu, as fi facut-o ca pe domnisoara Otilia. O iubesc si eu in felul meu, scumpe domnule Felix, pe Otilia, si poate ca nu ma insel când iti afirm ca si ea ma iubeste pe mine. Nici nu e greu, fiindca un dezamagit ca mine e un om fara pretentii. Eu nu i-am cerut niciodata nimic domnisoarei Otilia si n-am prea stat ca sa disting ce e patern si e ce viril in dragostea mea.(...) Otilia venea la mine simplu, ca o fiica, si-mi cerea ceva. Ea nu a avut niciodata ideea ca e curtezana, ma ierti, care cere de la un barbat. S-a format intre noi o rudenie sui generis..."

Marturisindu-se mai departe lui Felix, il asigura ca e un om inofensiv, un batrin care nu se poate lupta cu tineretea lui, ca ar vrea, sincer, sa-i stie fericiti. "Domnule Felix, mi-ai intunecat existenta, iti spun drept, mi-ai stricat niste nevinovate tabieturi de celibatar. Am nevoie de domnisoara Otilia, ea e micul meu vitiu sentimental. Daca nu pot fi un amant, ramân totdeauna un nepretuit prieten si parinte. Pentru voi amindoi. Asa sa ma crezi!"

Iata pozitia lui Pascalopol. Ea e caracteristica. Daca Pascalopol, mosierul dezamagit, isi da seama ca o femeie când iubeste "ia banii de la cel batrân si-i da celui tânar", el s-a bizuit totusi pe sansa banilor sai. Si nu s-a inselat. Otilia l-a urmat, dar l-a si parasit. Din toata puterea lui materiala si spirituala a ramas numai eleganta vestimentara.

VIATA DE LICEU

se traieste o singura data!

Aglae este definita intr-o convorbire dintre Felix si Weissmann, student si el in medicina, in felul urmator:

" ... asa o femeie rea ca matusa dumitale, sa nu te superi, n-am vazut... Este baba absoluta, fara cusur in rau, pot sa jur. Barbatul ei innebunea si fara infectie".

Schitarea portretului din primele pagini ale romanului, citate mai sus, evolueaza spre aceasta sinteza pe care autorul o autorizeaza. Aglae este si ea, ca si frate-sau mos Costache, o intruchipare a dorintei de a se imbogati. Tinta urmarita e averea acestuia. Pentru a o atinge, devine agresiva si instinctul pasiunii, care o stapâneste, se dezlantuie in mod salbatic ca la o fiara, peste care n-a trecut nici o unda de morala umana. Ocuparea militareasca a casei lui mos Costache in momentele când acesta cade bolnav, scotocirea febrila dupa bani si mutarea disperata a mobilierului in casa ei, felul in care este tratat bolnavul si apoi mortul dovedesc impulsuri izvorâte dintr-un instinct despotic. Despotismul Aglaei nu se exercita numai asupra clanului ei, ci il supune si pe mos Costache, care i-a luat frica, inhibindu-i gestul de a o infia pe Otilia, de a-i face testament sau de a-i "asigura viitorul". De asemenea, Otilia si Felix sunt timorati, iar reactiunea lor devine dezgust si dispret :

"in familia in care ma aflu - spune Felix - unul pândeste pe celalalt si-l cred capabil pe fiecare, pentru bani, de cele mai mari mârsavii." Numai pe ginere-sau il accepta, fiindca il socoteste aliat si instrument al uneltirilor sale, fara sa-si dea seama ca acesta "ii va da lovitura".

S-a observat ca totusi Aglae isi apara familia si ca goana ei fara scrupule dupa averea lui mos Costache are o justificare in acest scop. Intr-adevar, pledeaza ca Simion sa-i dea zestrea Olimpiei, sotia lui Stanica; o compatimeste pe Aurica si-i cauta zadarnic un sot; il tine sub aripa ei de mama pe nevolnicul Titi; in acelasi timp insa il arunca in ospiciu pe Simion fara remuscari, pentru a se elibera de o povara, ca sa-si traiasca viata. Avida de avere, Aglae nu cunoaste nici un criteriu moral si manifestarile ei se dezlantuie orbeste.

Iat-o descrisa in momentul mortii lui Costache :

"In vreme ce cadavrul statea inert peste plapuma si incepuse sa ia tonuri ceroase, Aglae, Olimpia, Aurica si Titi scotoceau in toate partile, trageau sertarele, desfaceau garderobul, cautau prin soba (...) Furioasa, Aglae trânti usile dulapurilor, trase covoarele, fara sa le mai aseze la loc, desfacu cutiile mari de la masa de joc si de la cea din sufragerie (...). Negasind nimic in haine, trase perna de sub capul lui mos Costache, privi pe sub cearceaf, apoi ridica cu putere salteaua, rasturnind cadavrul spre perete".

Aglae e un exemplu de monstru moral generat de burghezie, pe care G. Calinescu l-a surprins cu mare arta in miscarile sale tipice.

Stanica Ratiu, avocat fara procese, isi exercita debitul verbal in sânul familiei si in cercul prietenilor. Tema lui favorita este paternitatea, casatoria, familia. Patosul avocatesc al discursului ocazional, instantaneu, este rezultatul unei experiente câstigate si pe care o repeta cu orice ocazie. Obiectivul urmarit este banul, pe care nu se sfieste sa-l dobindeasca de la oricine si in orice calitate. Cere cu emfaza, afisând o mutra de "martir", si de la Otilia, si de la Felix si de la Pascalopol, si de la Marina, ca si de la rudele sale. Nu pierde nici o ocazie sa "ciupa", incredintat ca va putea pune odata mâna pe banii lui mos Costache, pe care, intr-adevar, ii fura pur si simplu. Imbogatit, paraseste pe Olimpia, casatorindu-se cu Georgeta; a fost chiar prefect

intr-o scurta guvernare, este proprietarul unui block-haus si patroneaza tripouri si cercuri de morfinomani. Stanica este si el un produs al societății capitaliste, încadrându-se in seria tipologica reprezentata de Dinu Paturica, Tanase Scatiu, Gore Pirgu si Iancu Urmatecu, eroul romanului lui Ion Marin Sadoveanu.

In zugravirea tipului, G. Calinescu foloseste o paleta bogat colorata, incât face din el "o figura extraordinara", cum observa criticul Ovid S. Crohmalniceanu, care adauga : "volubilitatea personajului are atâta intensitate vitala, incit ridica arta de a trivializa orice lucru si de a-l umfla fantastic la o adevarata perfectiune. In materie de demagogie si versatilitate, Stanica are geniu. Nu e foarte departe de adevar când spune: "He, he, Stanica e profund, degeaba incercati dumneavoastra sa-l luati peste picior". (Literatura româna intre cele doua razboaie mondiale, vol. I). Daca Stanica "are geniu", acesta e un geniu al raului.

Felix si Otilia apar in roman, dupa marturisirea lui G. Calinescu, "in calitate de victime si de termeni angelici de comparatie". Orfani, ei au nevoie de afectiune paterna, pe care, negasind-o in integritatea ei morala si fara sa le jeneze individualitatea, si-o acorda reciproc. Dragostea lor are si aceasta nuanta de sprijin mutual pentru a iesi demni de sub tutela venita din afara, fie de la mos Costache, fie de la Pascalopol. Dar in puritatea dragostei lor adolescentine s-au infiltrat umbriri ale mediului social - luat ca termen general – precum si particularitati ale propriilor temperamente: "Otilia nu spunea lui Felix ca nu-l iubeste, ci numai se apara de invinuirea ca nu-l iubeste. Nu da nici un curs sentimentului, nu in forma brutala pe care, demult, Felix o gonise din mintea lui, ca absolut incompatibila cu dragostea adâncă, dar sub cilipul proiectelor, al visarii impreuna. Felix ar fi voit ca Otilia sa spuna: "Mai tirziu, când vom fi impreuna", insa ea nu facea nici un proiect de viitor. Odata, ea daduse a intelege ca Felix are, mai întâi de toate, de indeplinit o misiune in viata, sa-si promoveze cariera, insa nu era acesta un motiv de a goni pâna si visurile. Evident, sufletul Otiliei era impenetrabil, si, daca ea juca constient o comedie, o juca cu multa finete si gratie."

Dimpotriva, Felix e un "suflet limpede, incapabil de disimulatie, profund in sentimente", care nu-si poate inchipui dragostea "decit sfîrsînd cu casatoria"...

Pentru implinirea dragostei in acest sens, vointa lui se concentreaza in realizarea maxima a profesiei. "Voi cauta -isi noteaza el in caiet, ca sa nu uite sa fiu bun cu toata lumea si modest, si sa-mi fac o educatie de om. Voi fi ambitios, nu orgolios". Si s-a tinut de cuvint. Stapân pe sine, Felix pune frâu instinctelor biologice si in lumina eticii sale pastreaza casta si pura dragostea pentru Otilia. De aceea, pentru el Otilia ramâne o "enigma" si fuga ei cu Pascalopol nu-i produce decât o criza trecatoare de adolescenta fara sa se transforme intr-o drama. Felix este un spirit rational, care nu se pierde in nebuloasa tineretii, desi e stapânit de o dragoste mare si curata.

Otilia poarta in ea enigma eterna a feminitatii: "Otilia traia cum cânta la pian, zguduitoare si delicat, intr-un tumult de pasiuni, notate precis pe hârtie, stapinite si justificate". De aceea, socotea ca adevarata viata nu tine decât câtiva ani. Si a preferat sa traiasca intens, dramatic, acesti ani, decât sa astepte implinirea profesionala a lui Felix. Pentru ea "fericirea" trebuia sa fie imediata, ca o alunecare intr-o vâltoare pe care nu poti s-o eviti. Ia visa viitorul ca un sir de explozii neprevazute. Acest neprevazut al aventurii pe care-l cauta cu aviditate a azvârlit-o si din bratele lui Pascalopol, devenind "nevasta unui conte, cam asa ceva", cum il informeaza Stanica pe Felix. Fiinta tulburatoare, cu miscari gratioase si pline de lirism, esueaza, in vârtejul social al placerilor nepotolite, intr-o casnicie exotica si o platitudine feminina, care a stins totul. Daca a fost o enigma pentru Felix si pentru Pascalopol, pentru noi dezlegarea enigmei sta in conditiile moralitatii burgheze care a absorbit-o.

Fondul social al romanului e prezentat in optica unei perspicacitati critice de ordin balzacian.

Personajele lui Calinescu sunt admirabile studii de caracterologie. Romanicirul il continua in acest plan al operei sale pe Caragiale, scriitorul de cea mai severa tinuta clasica din literatura româna. El creeaza personaje caragealesti ca Aglae, Stanica Ratiu, Aurica, Weissman.

Realizare artistica a personajelor

ANTITEZA se constituie intre personajele prezentate pâna acum si celelalte trei care il ocrotesc pe Costache : Pascalopol, Otilia si Felix. Actiunea se precipita când mos Costache cade intre caramizi si e gasit de Marina. De acum lucrurile se schimba intr-o strategie militara al carei sef de stat major este Aglae : "Aurica, vino repede, ca i-a venit rau lui Costache ! Cheama-1 si pe Titi. Treceti dincolo sa nu fure vreunul ceva. Marino ! Tu alearga iute la Stanica. Sa vie si el si Olimpia si sa aduca doctorul pe care-1 stie el. De acum comicul, ridicolul si grotescul devin si mai suculente.

Expresia seninatatii e Pascalopol, care dupa ce a dat dispozitii cu privire la rosturile financiare care privesc pe Otilia, ia flautul (preferinle muzicale calinesciene) ai stând a la turca pe sofa cânta Menuetul lui Mozart. Poate ca Pascalopol e un alter ego al lui Calinescu, o voce a lui, dintre multele. El a fost acuzat de idealizare, dar cu situatia pe care o avea, cu educatia sa si cu antecedentele sale, nu putea face altfel decât cum a procedat; spre a fi logic in dezvoltarea actiunii. El e un vade mecum al generozitatii, un suflu al afectiunii dezinteresate. E un personaj reusit, o spusesera inca din 1938 atât S Cioculescu cât si Perspessicius: Plimbarile propuse sunt o evadare in aproape fantasticul spatiu al deliciilor naturiste. E ca un erou stendhalian, cu posibilitati de trimitere la idei sentimentale, la tema vielii asa cum e. Nu e tiran nici rigid fata de femei, ci filozof in felul sau, fiind foarte evoluat si rafinat in comparatie cu bestiala Aglae. Dar la minunata sa mosie (crede el), dispozitiile date de dânsul sunt aspre si categorice, caci "avea disciplina sufleteasca de a nu se lasa pacalit". Elegant, monden, el se acomodeaza situatiei si renunta la Otilia când constata ca nu formeaza ceea ce ar fi dorit amindoi. S-ar putea spune ca prin acest personaj se ilustreaza lipsa de conflicte pe plan material si moral; in tot cazul, el nu le oglindeste. Personajul e transfigurat in sensul claritatii si olimpicii.

Otilia are o enigma pe care Felix vrea s-o afle, dar de fapt si Felix are o enigma, indescifrabila, cu toata exegeza ce s-a facut in legutura cu vizita Otiliei la dânsul, in timpul noptii. Odaia fetei are trei oglinzi mobile, metaforic celei trei atitudini ale acestor trei personaje ce formeaza un triumvirat moral victorios asupra imoralitatii Tulenilor, Sohatchilor si a lui Stanica. Motivul oglinzilor nu este aici pur decorativ, gratuit, ci implica un tâlc al interiorului personajelor. Mobilitatea uneia dintre ele; este insesi mobillitatea psihicului Otiliei care nu se poate cristaliza deodata "Sint o nebuna, Felix, nu trebuie sa te iei dupa mine", zice Otilia. Ea trece repede de la o stare la alta, ca apele oglinzii care reflecta tot alte vedenii si peisaje. Ca unui erou din Cezar Petrescu, i se implineste orice dorinta. Felix, care nu e pozitivist, un om de stiinta, care admira tenacitatea, autoritatea, siguranta omului in toate, nu poate intelege mobilitatea tinereasca a Otiliei, caci el stie ca lucrurile trebuie sa fie precise, statornice pâna la o anumita limita. Labilitatile sufletesti nu sunt bune si oamenii nehotarâti sunt nefericiti. Otilia

e rece, tatoneaza uneori, dar si copilariiile ei, capriciide ei ne fac sa tremuram de emotie, sa zâmbim iertator. Ea face serios bucatarie dar face cu ingenuitate costumatia papusilor, alternând suavul cu banalul. Felix nu intelege acest continuu balans intre una si alta : il iubeste pe Felix, dar se casatoreste cu Pascalopol. Stralucirea mondena si intimitatea ii cer prioritatea si ea se straduieste sa le satisfaca pe ambele. Ea este o enigma pentru Felix si Felix e o enigma pentru Otilia, caci s-a stapânit in mod exceptional, urmându-si linia sa etica.

Otilia e aici tipul adolescentei adorabile, neuitate, inefabile, contradictorii din inocenta, pe care nu o poti uita, cum spunea Ibraileanu despre astfel de chipuri de femei. Avatarurile Otiliei provin din dezinteresul ei total pentru ce trebuie sa faca rational si optiunea ei finala pentru America de Sud are ceva atât de romantic încât se armonizeaza cu firea ei " Tu nu cunosti viata, Felix - relua Otilia ideea - pentru o fata, reusita in viata nu e o chestiune de studiu si de energie. Admir inteligenta si vointa ta de barbat, astea nu sunt bune si pentru o femeie.

Rostul femeii este sa placa, in afara de asta nu poate fi fericire “. Iar tot atunci, in convorbirea cu Felix : "Succesul nostru in viata e o chestiune de viteza, iubite Felix. Ah, ce rau imi sta negrul, ma invineteste la fata. Dupa scena aceasta, Otilia isi imparte lucrurile. Apoi va spune : "De obicei fetele admira pe oamenii ca tine si merg dupa oameni ca Stanica”. Otilia a fost o enigma si pentru Pascalopol. Din nostalgia amintirilor pure, dupa razboi, deci dupa 10 ani cel putin, Felix trece din nou pe strada Antim, unde statuse Otilia in vremea tineretii ei, ca sa vada imensa paraginire si sa auda ecoul ca nu sta nimeni acolo.

Felix e tipul omului echilibrat, clasic, rece, Intreprinzator, sigur de sine si tenace, casatorit bine, ajuns profesor universitar. El e plin de vointa si stapânire de sine, un gentlemen cu Otilia, care il intelege la sfârșit ,ca el nu e capabil de nebunii. El are constiinta valorii personale si e pregatit solid in meseria sa. Pentru Pompiliu Constantinescu, Felix reediteaza situatia din "Cartea nuntii” in ce are tânarul mai poetic, dar tratat obiectiv. E de un avânt explicabil la un tânar student in medicina, fiu el insusi de doctor, cu insusiri exceptionale si nevanitos, nepedant. Când fata nu-i raspunde la scrisoare, Felix pleac, pe jos pâna la Baneasa, prin frig, ca spre a compensa durerea pe alt plan.

In romanul "Enigma Otiliei”, categoriile tragic, comic, ridicol, transferul lor reciproc, intrarea unora in sfera altora se face cu abilitate încât tabloul social al epocii 1909-1922 (acesta din urma sugerat in final) apare cu garantia autenticitatii maxime când e vorba de transfigurarea relatiilor pe planul fictiunii literare. Mediile sociale investigate, minutiozitatea analitica, morala, tipologia il fac balzacian.

“Enigma Otiliei” e unul din cele mai bune romane ale perioadei interbelice românești, model de epica balzaciana modernizata in stil clasic.

VIATA DE LICEU

se traieste o singura data!